

О.М. ЧИЖОВА. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ПРАГМАТИЗМУ В ПОЛІТИЧНІЙ СИТУАЦІЇ УКРАЇНИ ПЕРІОДУ ЗДОБУТТЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Показано, що політичний прагматизм є досить суперечливим феноменом, позаяк має кілька підходів для трактування: один з них розглядає прагматизм як властивість політичної діяльності, другий – як можливість обирати розумні рішення та дії, які є оптимальними в сучасних умовах.

Ключові слова: *політичний прагматизм, політична трансформація, політична боротьба, політичне життя, політична ситуація, еліта, маса.*

Показано, что политический прагматизм является противоречивым феноменом, ибо имеет несколько подходов к трактовке: один из них рассматривает прагматизм как свойство политической деятельности, а другой – как возможность принимать разумные решения и действия, которые оптимальны в современных условиях.

Ключевые слова: *политический прагматизм, политическая трансформация, политическая борьба, политическая ситуация, элита, масса.*

In article author substantiated that political pragmatism is contradict. Because pragmatism have different ways and comments: one – pragmatism is political work, second – pragmatism is afford to find better decisions and actions, which are better for modern situation in Ukraine.

Key words: *political pragmatism, political transformation, political situation.*

Новим поняттям у політичній науці є «політичний прагматизм». Витоки принципів прагматизму знаходимо у творах Н. Макіавеллі, Б. Рассела, Ч. Борджіа, які підкреслювали, що здатність людини теоретизувати виступає як невід'ємна частина інтелектуальної практики. Наступним принципом прагматизму як економічного, так і політичного виступає єдність теорії і практики, які є інструментами для пошуку правильного, прагматичного шляху в житті. Так, Дьюї стверджував: не слід розділяти теорію і практику; теорія – це абстрактне уявлення досвіду, принцип, згідно з яким слід збагачувати досвід інформацією, тобто його можна розглядати як предмет дослідження для прагматизму.

В основі прагматизму Ч. Пірса лежить теорія «сумнівів», яка заснована на «прагматичній вірі» Канта, та теорія значення. Дія, що базується на «прагматичній вірі», є суттю філософської доктрини Ч. Пірса, її принципом. Теорія значення стверджує, що зміст ідеї полягає в тих прагматико-практичних наслідках, які вони викликають. Ці принципи – ідеї розробляє далі У. Джеймс і вводить поняття про волю до віри, що виступає основою продуктивної діяльності. Важливим принципом прагматизму можна розглядати необхідність релігійної віри як дослідну спрямованість. Згідно Дьюї, істина – принцип, це перехід від ситуації і є проблематичною до певної ситуації, вона ототожнюється з поняттям «корисність». Слід підкреслити, що при визначенні істини дослідники роблять наголос на ціннісних характеристиках, а істиною оголошується все те, що приносить вигоду, служить дії, тобто вона в їх поняттях «корисність».

Філософія прагматизму проявляє підвищений інтерес до вивчення його принципів, до поведінки та суспільної свідомості, але прагматизм обмежує і не дозволяє заглянути у майбутнє, відводячи людей від реальності.

Однак прагматизм, і безпосередньо політичний, є суперечливим, тому що має кілька підходів для його трактування. Так, один з них розглядає прагматизм як властивість політичної діяльності, коли головним критерієм та чинником стає досягнення поставленої мети; другий підхід трактує прагматизм як необхідність діяти, не покладаючись на авторитет та апіорні ідеї, цей підхід сприяє пошуку кращих варіантів дій, випробуванню та перевірці їх, налаштовує на прийняття обґрунтованих рішень, керуючись при цьому розумом та логікою.

Цей варіант пояснення прагматизму наближається до головних елементів філософії «справжнього» макіавеллізму, яка так само розглядає прагматизм як вміння та можливість обирати у політичній діяльності розумні політичні рішення для досягнення адекватних політичних цілей¹. Крім того, таке пояснення прагматизму відповідає сучасним уявленням про політичне життя, яке є складним, динамічним, і для якого характерна стійка, високого рівня спрямованість, яка виявляється в органічній єдності в одній або кількох видах діяльності. Кількість суб'єктів політичного життя зростає, ускладнюючи політичні відносини, а тому будь-яке політичне рішення вимагає детального осмислення та співставлення власних інтересів з інтересами інших. Рішення діяти силою та рішучістю, не рахуючись ні з ким, далеко не завжди спрацьовує, оскільки жодна політична сила не володіє абсолютними можливостями і дуже швидко зустрічає антисилу. Саме тому розуміння прагматизму як можливості обирати розумні варіанти рішень та дій для досягнення поставлених завдань є найбільш вдалим за сучасних умов. Можна сказати, що новий термін «прагматизм» у XIX ст. продовжив та поступово замінив поняття макіавеллізму в політиці, отримавши його смислове навантаження.

Як правило, поняття політичного прагматизму прийнято застосовувати щодо характеристики процесу та принципів прийняття політичних рішень та політичних дій, які є прагматичними і будуються на осмисленні кожного кроку та передбачають готовність йти на компроміси.

Виникають запитання: чи можна назвати прагматичною політичну дію; чи можна подібним чином класифікувати політичні цілі і які політичні дії можемо називати прагматичними? Прагматичними можуть бути названі лише виправдані цілі політичних суб'єктів.

Як приклад, можна розглянути механізм виборів, за головним принципом яких перемогу отримує та сила, яка зможе представити детальну, обґрунтовану програму розвитку і відповідну команду професіоналів, що зможе її реалізувати. Тому перемога подібної політичної сили має засвідчити її компетентність, а наявна мета здобуття влади – є прагматичною для даної політичної сили, оскільки вона ресурсно її виправдовує.

Слід підкреслити, що політичні сили, які на початку свого існування та включення у боротьбу за владу не були сильними та не користувались широкою підтримкою народу, не мали чітких програм розвитку, а мали сильних політичних супротивників за дуже короткий проміжок часу опинилися на самій політичній вершині.

Політична ситуація, яка складається у сучасному світі є досить унікальною: під час виборів електорат майже не має можливості безпосереднього контакту з політичними силами. Вибори перетворюються з обрання та вручення влади кращим, на голосування за красивіших, коли перевага віддається не програмі чи команді, а іміджу, формату та іншим елементам зі сфери політичних технологій.

За таких умов важко зазначити, яка з політичних сил має право на перемогу, для якої з них здобуття влади є прагматичною ціллю, враховуючи те, що значення політичних програм поступово нівелюється і вони перестають бути схемами розвитку, хоча наповнюються великою кількістю порожніх фраз. Суб'єктивно, кожна політична сила готова визнати та відстоювати своє право на владу. Таким чином, прагматичними можуть бути не лише політичні дії, але й цілі, задля яких вони здійснюються. Однак, досить часто об'єктивна та суб'єктивна сторони характеристики політичних цілей для тих чи інших політичних сил не співпадають.

Політичний прагматизм характеризує політичну діяльність та цілі політичних суб'єктів під час політичних відносин. Саме поняття політичних суб'єктів включає цілий ряд компонентів: політичні партії та громадські організації, масові рухи, соціальні спільноти. Основним системо творчим компонентом кожного з них є особа як член соціуму. Розглядаючи політичний прагматизм дій та цілей окремої особи доречно було б його розглянути щодо еліти та маси. Між характером прояву політичного прагматизму еліт та мас існує досить суттєва різниця. Спостерігається цікава деталь: політична діяльність еліти, як правило, направлена на завоювання прихильності мас, а маси, в свою чергу, підключаючись до політики, ведуть боротьбу за зміну та оновлення еліт, тобто взаємодія еліти та маси є взаємно-направленою.

А якщо проаналізувати процес світового політичного розвитку в розвинутих країнах, можна простежити підвищення рівня політичного прагматизму у діячів мас та еліт водночас. Основною причиною цього стало зародження інституту демократії та демократичних режимів і як наслідок поява таких явищ, як політична культура, громадянське суспільство.

Вибори стали законним механізмом участі мас у політиці, вони є тим інструментом та своєрідним регулярним дійством, яке сприяло, наприклад, прагматизмові Президента Леоніда Кучми, при цьому ігноруючи ідеологічну складову своєї зовнішньої політики, а його висловлювання на підтримку інтеграції на захід не викликали довіри, тому що це контрастувало з його внутрішньою політикою, особливо під час другої каденції².

Президент Ющенко був протилежністю Кучми, тобто у нього багато ідеологій і одночасно ігнорування прагматизму, що вплинуло на ослаблення взаємин з Росією. Слід підкреслити, що прагматизм і спроби покласти початок добрим відносинам з Росією допоможуть українській інтеграції на захід, хоча українським інтеграційним процесам в західному напрямку нашкодили фактори, відмінні від прагматизму: політична нестабільність, міжелітні чвари, сварки між демократичними силами, нездатність знайти спільні точки дотику і координувати зовнішню політику всіх гілок влади. Так, непохитність Ющенко і критична політика відносно Росії можуть добре сприйматися у Львові, але погано виглядати в Берліні, Парижі, Брюсселі – вони підривають інтеграцію України в Європу.

Перший візит президента України Януковича в США виявився продуктивним та прагматичним, а напередодні саміту з ядерної безпеки йому вдалося фактично повністю реалізувати заплановану програму (зустрітися з американським лідером Бараком Обамою, поспілкуватися з ним півгодини, замість запланованих десяти хвилин), провести переговори з Міжнародним валютним фондом, зустрітися з американськими бізнесменами).

Після переговорів з президентом США, глава Української держави оголосив, що Україна відмовиться від 90 кг збагаченого урану, якого достатньо для створен-

ня ядерної зброї.

Влада США назвала епохальним рішення України позбутися запасів високозбагаченого урану до проведення наступного саміту з ядерної безпеки, вона підтвердила свій намір надалі підтримувати Україну в питанні приведення Чорнобильської станції в безпечний стан.

Як бачимо, більшість історичних прикладів політичної участі мас, свідчать про їх деструктивний та революційний характер. Як правило, маса, вимагає всього і одразу, не довіряє логічним твердженням, але віддає перевагу простим установкам та ідеологемам (про що свідчать у своїх працях видатні дослідники мас та масовості З. Фрейд та Г. Лебон). Індивіди, об'єднуючись в масу, схильні усвідомлювати свою непереможну силу і майже ніколи не відчують відповідальності за власні дії. Тому тривалий час масами були суто макіавеллістськими – масові заворушення, зокрема, революції, що супроводжувались насильством: Велика французька революція, Жовтневий державний переворот 1917 р. в Російській імперії³.

Інститут виборів привніс у ці процеси важливі зміни: за їх допомогою традиційно агресивна маса перетворилась на прагматичного учасника політичних відносин.

Слід підкреслити: ігнорування політичною елітою сили маси призводить до пробудження в останньої бажання продемонструвати свою силу, а недооцінювання політичною елітою ступеню почуття відповідальності мас призводить до масових актів, в яких на першому місці – демонстрація масою відповідальності.

Політичні еліти цивілізованих країн сильно залежні від мас і тому рідко ігнорують їхню силу, хоча тривале ігнорування відповідальності мас призводить до демонстрації нею власної сили. Ігнорування елітою сили маси майже завжди призводить до заміни влади та еліти⁴. Один з яскравих прикладів цьому – Помаранчева революція 2004 року.

Національно-визвольний рух українців 1917-1921 р. теж зазнав невдачі через невміння та небажання української еліти знаходити компроміс між собою. За таких умов маси теж залишилися в стороні.

Радянська історія знає два яскравих випадки прояву політичного макіавеллізму політичною елітою: відсторонення від влади М. Хрущова 1964 року та М. Горбачова 1991 року. Горбачов, щоправда, встиг розпочати процес перебудови системи, що дозволило вивільнити політичну активність маси. На погляд М. Горбачова, цей його крок був цілком прагматичним і переслідував єдину ціль – вберегти від розпаду радянського монстра – СРСР. Весною 1989 року навіть було проведено перші вільні вибори до Верховної Ради СРСР та республік, зокрема до Верховної Ради УРСР. Ці політичні події, гласність, відміна с.6 радянської конституції, розбурхали політичне життя в Україні. Зрештою, 24 серпня 1991 року Україна стала незалежною. 1 грудня того ж року було проведено перші президентські вибори та референдум на підтримку Акту проголошення незалежності. Першим президентом було обрано Л. Кравчука, абсолютною більшістю голосів було схвалено Акт на референдумі.

З завершенням президентства Л. Кравчука номенклатура радянського зразка в Україні отримала чітке розуміння, що вона може спокійно існувати і в умовах незалежності. З 1994 року, перемогою на президентських виборах Л. Кучми, настає час українського бізнесу.

Українській політичній еліті в цей час вдається побудувати систему прагматичних відносин, в чому є заслуга Л. Кучми, який вмів вибудувати систему стри-

муван- і противаг між різними політичними та бізнесовими групами.

Період 1994–2004 р. був складним та динамічним в політичній історії України. Саме він дів можливість представникам українського бізнесу зрозуміти, що в цій країні можна працювати.

Отже, політична історія незалежної України переживає творчий період становлення нації та політичного суспільства, а також національно свідомої еліти. Власне, лише сьогодні Україна по-справжньому стає самостійною державою.

Відомо, що Україна до 1991 р. відчутно відрізнялася від багатьох інших країн пострадянського простору, а за класифікацією ООН Україна належала до найбільш розвинених країн. Однак, на початку третього тисячоліття Україна відстала від більшості держав, що вийшли разом з нею із спільного минулого. Після приходу до влади нових політичних сил з 2005 р. та доброго ставлення демократичної міжнародної спільноти мало що змінилося в становищі України. Світова економічна та фінансова криза вразили Україну відчутніше від інших держав розвинутої та молоді демократії. Потреба прагматичної оцінки державних перспектив стала очевидно і щоб реально оцінити перспективи слід взяти до уваги самий широкий спектр чинників різного рівня та ваги. Дев'ятнадцять років демократичної трансформації українського суспільства були роками сподівань, розчарувань та пошуків оптимальної моделі і стратегії реформування, а розвіювання багатьох романтичних ілюзій цього двадцятиріччя дозволяє говорити про необхідність започаткування нової української стратегії – оновлення концепції розвитку держави у XXI сторіччі.

Слід виділити з цієї нової концепції дві складові стратегію внутрішньої і зовнішньої політики.

Широкомасштабний процес українських реформ має бути чітко структурований.

Україна повинна мати свою європейську, американську, російську, азійську та ін. зовнішньополітичні лінії, що відображали б національні інтереси держави, мати стратегічних партнерів і тактичних союзників, що поважали і поділяли б ці інтереси. Зовнішня політика за умов глобалізації вже не є класичною національною політикою XX сторіччя і тому сучасний комплекс глобальних гуманітарних політичних принципів має бути покладено в основу української політичної доктрини як у внутрішньому, так і у зовнішньому вимірах⁵.

Підключення до глобальної політичної, соціальної, економічної та цивілізаційної систем – це не тільки національний, в ще і інтернаціональний політичний вимір, і Україна зацікавлена у блокових, коаліційних, покрокових та інших схемах інтеграції. Саме так може бути використаний потенціал сучасних стратегічних та традиційних історичних зв'язків українського суспільства.

Міцна держава і її ефективна політична система є чинниками загальної перспективи українського суспільства у XXI сторіччі – сторіччі глобальних викликів, широких можливостей, великої відповідальності, дії політичного прагматизму.

Сьогодні Україна постає перед необхідністю реалізації нової державної економічної і технологічної стратегії. Зараз у світовій економіці відбувається інтенсивна системна переорієнтація, обумовлена не тільки глобальними технологічними, фінансовими та екологічними змінами, але переходом країн-світових лідерів на новітні високопродуктивні види виробництва. За таких умов національні стратегічні і економічні інтереси української держави мають бути не тільки конкретними та випереджаючими, але й формулюватися на базі нової векторної основи

структурного зростання. Саме тому головними напрямками стратегічного розвитку України стають: створення основ нової постіндустріальної національної економічної і технологічної матриці; ресурсна переорієнтація економіки; запровадження нового суспільного гуманітарного і глобального світогляду; перетворення постоталітарного українського суспільства на сучасне суспільство інновацій.

Слід підкреслити, що чинником багатьох проблем є недосконалість законодавча база і конституція України. Ще немає чіткого розмежування владних повноважень, а це породжує масову безвідповідальність чиновників всіх рангів. Було декілька спроб перерозподілу владних повноважень шляхом змінення головного закону України і внесення поправок, але проблема була в тому, що жодне з починань не було доведене до кінця. Якщо згадати останні зміни до конституції, то одразу в пам'яті постають гасла обмеження майже авторитарних президентських повноважень і децентралізація влади. Ці гасла цілком відповідали духу європейської демократії, але через те, що зміни занадто поспішали провести через певні побоювання щодо нової влади, чи просто через недолугість і непрофесіоналізм творців цих змін саме вони призвели до нинішньої невизначеності, а коли конституційний суд не може розібратися в нових повноваженнях, особливо, це стосується розділення влади послабленого президента В.Ющенка і Кабінету міністрів. Виникає питання: чи є Україна на сьогоднішній день парламентсько-президентською, чи президентсько-парламентською? Це питання не з'ясовано. За нинішньої моделі розподілу влади легше всього опозиції, у якій не виникає труднощів з блокуванням будь-якого владного рішення. Так, президент відповідає за зовнішню політику і оборону, а Кабінет міністрів за внутрішню, але виконувати свої зобов'язання вони не могли, тому що минулий президент не був в змозі провести через парламент міністра оборони, хоча це його квота.

Слід зупинитись на питанні про парламент, який при Прем'єр-міністрі Тимошенко Ю.В. став бездіяльним і перетворився на арену політичних боїв. Якщо провести паралель реального життя, наприклад, парламентарів Швеції, які їздять на велосипедах і живуть в гуртожитках (якщо не мають власного житла в Стокгольмі), то українські депутати мають квартири, машини, придбані за бюджетний кошт. Всі ці явища вимагають змін і удосконалення законів, необхідність підвищення депутатської відповідальності, зменшенню кількості депутатів та закріплення кожного за тим регіоном, де їх обрали. Повернення до цієї системи замість закритих партійних списків має бути ефективнішим.

З часів проголошення незалежності в Україні ведуться нескінченні і не результативні дискусії щодо оптимізації стосунків між центром та регіонами, між столицею та провінцією, між містом та областю. Однак змістовна та публічна дискусія з цієї теми в Україні ще не починалася, а лише робилися окремі пропозиції, які намагалися реалізувати та загальнодержавному рівні. Достатньо згадати про проект адміністративно-територіальної реформи, про проекти, які пов'язані з удосконаленням системи управління за рахунок укрупнення районів, про розробки, що стосуються нового економічного районування. Намагалися повернути до себе увагу і українські міста мільйонники, що вимагають особливого ставлення до себе.

Нині увага політиків та громадськості прикута до прагматичного розкладу політичних сил в регіонах, до регіональних особливостей електоральної поведінки. Центр згадує про існування регіональних відмінностей, а політики демонструють територіальний патріотизм та апелюють до локальних ідентично-

стей. Всі ці процеси підвладні політичному прагматизму. Не мовчать і окремі регіони, які час від часу примушують звернути на себе увагу: Кримська, Донецька, Харківська, Одеська області постійно натякають центру, про те, що вони не перші, але й не останні. Все це свідчить, що для Києва безперспективно приміряти на себе модель політичного централізму.

Сьогодні знову є нагода ще раз повернутися до постановки змістовних питань в сфері прагматичної внутрішньої політики, спробувати проаналізувати та переглянути традиційні підходи щодо можливої прагматичної стратегії розвитку регіонів.

Трансформаційна криза, що призвела до перепрофілювання і зміни спеціалізації міст та великих індустріальних анклавів робить безперспективною політику відтворення старих регіональних пропорцій та традиційного прагматичного економічного районування в Україні. Доцільно переглянути та відмовитися від морально застарілих моделей регіональної політики епохи індустріалізму, тобто Україна стоїть напередодні вибору нового формату системної інтеграції власної території, інфраструктури та соціокультурного простору⁶.

До систем, які потребують удосконалення з метою відродження виробництва, а також стимулювання притоків капіталу є податкова система України, в процесі реформування якої чинні норми та положення, що регулюють процес оподаткування, необхідно переробити у відповідності до обраних пріоритетів та напрямів розвитку податкової системи, привести їх до впорядкованої, єдиної, логічно узгодженої системи. І знов все зводиться до зміни законів, що в свою чергу, залежить лише від політичної волі наших можновладців, від політичного прагматизму.

Потребує реформ і виробництво. Для України сьогодні постає необхідність запуску інноваційного процесу в національній економіці, що характеризувався б кількома вимірами: високотехнологічністю продукції; структурною досконалістю; адекватністю сучасним економічним реаліям і прагматичним тенденціям.

А для цього потрібно здійснити підготовку певних передумов, тобто укласти нову технопромислову програму суспільства⁷.

1. *Політологія*: Підручник / За ред. І. Дзюбка. – К., 2001. – С.123. 2. *Кисіль М.В.* Креативність і прагматизм для сучасної освіти // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. «Філософія, соціологія, політологія». – Дніпропетровськ: ДНУ, 2008. – Вип. 17. – С.140–144. 3. *Теорія держави і права*. Навч. посіб. / За ред. В.В. Копейчикова. – К., 2002. – С. 36. 4. *Політологія*: Підручник / За ред. О. Бабкіної, В. Горбатенка. – К: Видавничий центр «Академія». – 1998. – С.72-78. 5. *Рассел Б.* Теорія западної філософії. – СПб., 2001. – С. 39. 6. *Світова фінансова криза та економічна думка* // Економічний часопис. – ХХІ. – 2009. - № 3-4. – С. 23-24. 7. *Синцова О.* Методологічні та теоретичні засади фінансової науки: ретроспективний аналіз // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 9-16.